

Čovek koji je dolazio iz daleka

Tri dana i tri noći su prolazili vojnici ispred naše kuće. Možete li da zamislite koliko je to vojnika kada tri dana i tri noći prolaze ispred vaše kuće bez prestanka! Išli su peške i na kolima, na konjima i kamionima. Tri dana i tri noći. A ja sam celo to vreme stajao u zaklonu od jorgovana. Trećeg dana posle podne prošao je i poslednji vojnik. Bio je zaostao daleko iza svih. Glava mu je bila zavijena, a na ramenu je nosio papagaja. Tek kada je prošao, izvukao sam se iz jorgovana i izašao na ulicu. Ne biste mogli ni po čemu primetiti da su kroz selo tri dana prolazili vojnici. Osim, možda, po tišini.

Pomalo mi je već bilo krivo što nema nijednog vojnika da prođe kroz selo. Kada vam tri dana i tri noći prolaze vojnici ispred kuće, već počinjete da se privikavate na njih. Posle vam se sve čini tako pusto. Niko ne jaše konje, niko ne svira u harmoniku.

Onda ugledah na dnu sela kako se iz oblaka prašine pomalja-ju neka kola i pomislih da opet nailazi vojska. No to su bila jedna jedina, smešna mala kola. U njih su bile upregnute dve mule (zapravo mazge, kako će se kasnije videti). Prašina im je bila toliko izmenila boju da su ličile pre na dva miša nego na mule ili mazge. Na dva miša koja su izašla iz džaka sa brašnom.

Kako u selu nije bilo nikog ko bi u to vreme stajao na ulici i zurio u svakog ko naiđe, to se čovek obrati baš meni. Rekao

mi je nešto na nekom stranom jeziku, no ja ga nisam baš najbolje razumeo. Znao sam samo to da kada jedan čovek i jedna žena dolaze iz daleka na tako malim kolima, da im je sigurno potrebna voda. Zato rekoh:

„Sigurno dolazite iz daleka?“

Znao sam da će me razumeti. Otac mi je jednom objasnio da se dva čoveka koji govore različite jezike ipak mogu nekako sporazumeti ako su ljudi dobre volje i dobre pameti. U takvim prilikama treba samo govoriti polako i mudro, i ne treba, naravno, postavljati teška pitanja. Zato sam ja pitao sasvim polako i sasvim jednostavno da li dolaze iz daleka. Pri tom sam još pokazao rukom negde neodređeno, u pravcu odakle su došli. Time sam hteo da podvučem značenje svojih reči.

„Mladiću“, reče čovek silazeći s kola, „neka ti je dovoljno to da dolazimo iz daleka i da nam se žuri. Zato reci gde možemo da napojimo ove mazge.“

„A ja sam mislio da su to mule“, rekoh. „Mada najviše liče na miševe. A što se tiče vode, možete da svratite u naše dvorište.“

Čovek onda uhvati mazgu za uvo i potera kola u naše dvorište. Ja utrčah u kuću i rekoh majci da je svratio k nama jedan čovek koji dolazi iz daleka i koji govori tako da se čovek može s njim lepo sporazumeti, mada je stranac. Onda uzeh kantu i donesoh vode s bunara, koji je bio na uglu. Kako se naši rođaci nisu bili vratili iz logora, to sam ja raspolagao dvorištem i štalom. Rekoh, dakle, čoveku da može ispregnuti mazge.

Dok se on umivao (žena je i dalje sedela u kolima), pitao sam ga da nije, možda, usput sreo negde mog oca. Jer kada čovek dolazi iz daleka, sigurno sretne usput mnogo sveta. Rekao sam mu da je moj otac visok, pomalo pogrbljen, da nosi crni šešir sa tvrdim obodom, naočari sa gvozdenim okvirom i štap sa šiljkom. „Odveli su ga pre dve-tri godine“, rekoh, „i od tada nemamo nikakvih vesti o njemu.“

Čovek mi reče tada da je zaista sreo usput mnogo ljudi, jer kada čovek dolazi iz daleka, sretne mnogo sveta. „Bilo je među njima“, reče on, „i takvih sa crnim šeširom i štapom, pa je, bez sumnje, neki od njih bio i tvoj otac.“

„Išao je“, rekoh, „pomalo smešno, jer je imao ravne tabane.“ I onda ga upitah nije li neki od tih ljudi koje je sreo sa crnim šeširom i štapom imao pomalo čudan hod.

„Možda je“, reče čovek, „neki od tih ljudi koje sam sreo bio zaista dustabanlija. Kada čovek putuje mesecima, onda sretne sigurno i nekog ko ima smešan hod.“

„Kada je otišao od kuće“, rekoh, „imao je na sebi gerok i tamne pantalone sa svetlim štraftama. Kosu je češljao po sredini i imao je visoki okovratnik od kaučuka. Niste li sreli slučajno usput jednog takvog čoveka?“

„O“, nasmeja se čovek – pomislivši valjda da sam neki veliki lažov ili šaljivčina – „zbilja sam sreo jednog takvog čoveka. Nosio je crni šešir sa tvrdim obodom, naočari sa gvozdanim okvirom, štap i sve ostalo. Imao je smešan hod i nosio je crni gerok i pantalone sa svetlim štraftama. Imao je visok okovratnik od kaučuka. Bilo je to“, reče, „pre ravno četiri godine u Bukureštu. Taj je čovek bio, mladiću, japanski ministar teške industrije!“

Iz baršunastog albuma

1.

...Na šumu se beše naglo spustio mrak. Moja je majka imala neko čudno predosećanje, neku nemirnu slutnju, pa nas povuče za ruku. Džak sa šišarkama teglili smo naizmence, ne želeći da ispustimo tu bogatu berbu, tužnu berbu naše jeseni. Moja se majka nije bila prevarila. Čim smo dospeli nadomak sela, ugledasmo svetlo u kući naših rođaka: iza stakla se nazarala avetinjska svetlost-lutalica. Zadrhtasmo. Da li je moja majka želela njegov povratak? Da li mu njeno dobro srce beše sve oprostilo? Zacelo, jeste. Jer kada uđosmo u dvorište, ne bez sujevernog straha, i kad zakucasmo na vrata gospođe Rebeke, moja majka ustuknu. Očekivala je, bez sumnje, da će u kući zateći našeg oca, da će naći na okupu svu njegovu rodbinu, sad već izmirenu zajedničkim patnjama i križnim putem celog plemena. Ali u kući zatekosmo samo strinu Rebeku, i njen nam izgled ne uli poverenje. U prvi mah nismo mogli da dođemo do reči od zaprepašćenja. Gospode, kako se beše izmenila! Od nekadašnje njene kosmatosti ne beše ni traga ni glasa, crna punđa njene kose beše spala, fitilji njenih zulufa behu nagoreli, kao na plamenu. Stajala je sa teškim sedmo-krakim svećnjakom u rukama, i mi videsmo s čuđenjem da je samo u jednom čiraku gorela bela stearinska sveća, dok ostali

kraci behu prazni. Taj svećnjak s jednom jedinom upaljenom svećom beše tu, bez sumnje, zato da nam svojim ugašenim plamenom, svojom prazninom, ukaže na ono što će nam strina Rebeka i sama saopštiti (zatresla je svojom sasušenom glavom, sporo, dostojanstveno, s puno značenja, prvo levo, zatim desno, pa onda ponovo, još sporije): nema ga! Da li to beše čas olakšanja ili nemi očaj, koji nas beše obuzeo? Moj otac – mrtav! U svakom slučaju, ja sam prema njegovoj smrti ispoljio potpunu sumnju. Bio sam uveren da strina Rebeka ne govori istinu, mada su njen izgled i njeni pokreti glavom imali prizvuk neke tragičnosti. Svejedno, meni je sve to ličilo na veliku podvalu, na želju gospođe Rebeke da otpiše mog oca na najbezbolniji način – tim sporim mahanjem glave. Ona nam se unosila u lice (jer beše postala kratkovidna), približavajući nam uz sam obraz plamen sveće, zatim je to svoje odrečno mahanje glavom ponovila za svakog ponaosob, i uvek s drugim prizvukom punim značenja: mojoj majci s nekom vrstom iskrenog sažaljenja, Ani sa pedagoškim prizvukom – sad oprezno, mala moja kuzino! – a meni s nekom potajnom zlu-radošću: tvoje će verovanje u njegovu besmrtnost uskoro biti sasvim oboreno, mali naduvenko; vreme će obesnažiti tvoju veru! Žmirkajući značajno, lukavo osmehnutih očiju, dok joj lice i usta behu skamenjeni, ona je dugo držala plamen sveće kraj mog obraza i, zagledana u moje zenice, mahala je levo-desno svojim velikim nosom. Da li je bilo još nekog značenja u njenoj pantomimi? Šta se još krilo u tim velikim crnim očima ludačkog sjaja? Sve mi se čini da je taj zlobni prizvuk poticao iz želje da mi se saopšti činjenica da moj otac ne samo što nije umro kao heroj, s nekom besmrtnom rečenicom na usnama, koja će se pamтити i navoditi kao primer filozofskog držanja i mudre hladnokrvnosti pred licem velike smrti, nego naprotiv, da je pred svojim dželatima... Oh, ne sumnjam. Za-

celo beše naslutio značenje opake igre u koju ga behu uvukli, i kad su ga stavili na levu stranu, među žene i decu, među bolesne i nesposobne za rad – (jer on je bio sve to istovremeno, veliki bolesnik i histerična žena, žena bremenita od neke večne i lažne gravidnosti kao od nekog golemog tumora, a bio je i dete, veliko dete svoga doba i svoga plemena, kao što je bio i nesposoban za rad, za svaki rad, fizički i umni podjednako, jer se krivulja njegove genijalnosti i njegove aktivnosti opasno izvijala i dospevala tako, u svojoj kružnoj putanji, do polazne tačke, do apsolutne nule, do svoje potpune negacije) – na levu stranu, dakle, od Boga i od života, on je za trenutak, ali samo za trenutak, bez sumnje pomislio da je to njegova podvala, njegov smisao za humor, njegovo snalaženje u komplikovanim životnim situacijama, no odmah zatim mora da je osetio, svojim crevima i svojom ludom glavom, da je stao na stranu smrti dobrovoljno, glupavo, da su mu, dakle, podvalili kao detetu... Zlobne oči gospođe Rebeke davale su mogućnost da se nasluti gorka i tragična istina: idući u toj koloni nevoljnika i bolesnika, među užasnutim ženama i prestravljenom decom, idući s njima i uz njih, onako visok i pogrbljen, bez svojih naočara, i bez štapa, koje mu behu oduzeli, gegajući se nesigurnim koracima u toj koloni žrtvovanih, kao pastir među svojim stadom, kao rabin sa svojom pastvom, kao profesor na čelu svojih đaka... ah, ne. Udarali su ga pendrecima i kundacima, on je jaukao i padao, žene su ga hrabrile i podizale, a on je, jaoj, plakao kao malo dete, dok se iz njega širio miris njegova tela, grozni zadah njegovih izdajničkih creva.

Od naših rođaka vratio se još samo moj stric Andrej, i on opaljen nekim čudnim suncem, nekom adskom svetlošću, koja je davala koži boju bolesne memljivosti – pogubni pečat nekog crnog sunca. On je doneo sa sobom pesme novih vremena, tužne logorske balade i rabinske naricaljke, koje je pevao u poluglasu, bez sluha, ili ih je svirao u okarinu, hukćući kao sova.

Dan-dva po povratku, on počeo da prekopava štalu na onom mestu gde su nekad bili smešteni vojnički konji, čemu se beše uzaludno protivila strina Rebeka. Zemlja, koju je izbacivao iz dubine beše vlažna i zaudaraše na konjsku mokraću. Uskoro je u tom bunaru što ga je sam iskopao sasvim potonula glava mog strica Andreja, a glas mu je dopirao, dok je izdavao kratka naređenja strini Rebeki, kao iz grobnice. Na moje ogromno zaprepašćenje, nemalo zatim ugledah strinu Rebeku kako izvlači iz tog smrdljivog bunara svitak cica išaranog buktećim ružama, crvenim i plavim! Slagala je kraj nogu tu svoju lovinu, te ruže što se behu upetljale u mrežu cica kao sjajne dubinske ribe. Kakav ulov! Ugledavši prve ruže, još retke i sitne, tek u pupoljku, tu sitnež plave ribe upetljanu u okca mreže, gde su ležale dugo te behu već počele da zaudaraju i da blede, moja strina počeo da grabi cica nervozno, povlačeći ga s grozničavim naporom. O, nesreće! Ta ogromna bala, zakopana ovde uoči rata, zavijena u voštano platno i stavljena u tvrd sanduk, beše sasvim razjedena kiselim rastvorom konjske mokraćice, koja je sve pretvorila u prah i pepeo – ruže su zaudarale kao trule, crknute ribe. Sutradan je strina Rebeka pokušala da spase što se spasti može: svoju je golemu mrežu razastrla po plotu, u petostrukom sloju, računajući zacelo na blagotvorni uticaj sunca. Oko kuće bejaše, dakle, prekonoć nikla živica od ruža-puzavica, kao oko starinskih zamkova, ali dvorište je zaudaralo na mokraću. Uza-

lud. Na cicu se samo jasno pokazao pogubni uticaj vremena i pomrčine, zemlje i ćilibarskog mlaza što su ga vojnički konji tokom ratnih godina upravljali u zemlju, koso, poput sunčevog zraka. Sa suzama u očima, strina Rebeka je pokušavala da spasa to svoje jedino bogatstvo, taj svoj skriveni rudnik, pa je počela da iseca makazama parčiće platna, jedva duže od lakta, no na kraju je morala da baci sve na đubre, jer se cic raspadao pod prstima kao paučina. Svu noć su ona i stric Andrej, krišom od seljaka, bacali te bofl-ruže na đubrište, vilama. O, koliko je te noći palo groznih kletvi na teška oruđa ratnih konja, koliko opakih anatema, koliko blistavih i strašnih poređenja.

3.

Valjda pod uticajem našeg oca, uticajem čijim se pogubnim zamkama opirala sve dok je on bio živ, moja se majka počinje i sama zanositi mišlju da konstruiše mašinu za pletenje – od dasaka i od žica starih amrela. Mada je svoju rukotvornu veštinu bila dovela do savršenstva, jednako u brzini kao i u lepoti izrade, ostvarivši svojim iglama od paoka točkova bicikla čitavu malu manufakturu, dovoljnu da snabde ceo okrug svojim proizvodima, moja se majka spremala da svoju radionicu proširi tom rukotvornom mašinom za pletenje i da počne da snabdeva ne samo okrug nego i celu županiju. To će joj omogućiti da nas, Anu i mene, „povuče sa njiva“, kako je govorila, i da nam vrati naše građansko dostojanstvo. Nažalost, tu svoju ideju moja majka napušta, teška srca, već posle prvih, pripremnih radova – nije uspela da nađe stare amrele. Rad nastavlja, dakle, rukom, noću, uz petrolejku u kojoj još uvek gori ratni kolomaz pomešan s petrolejem i pastom za obuću, vitla svojim iglama sjajnim poput platine. Te dve igle...

Kažem dve igle, a trebalo bi, zapravo, reći da su u taj pribor za pletenje ulazili i njeni prsti, sasvim ravnopravno, ne samo kao deo ruke i izvršioci volje nego i kao deo pribora za pletenje, kao igle; tu mislim, u prvom redu, na ispružene kažiprste, kojima su one dve metalne igle (i one pravljene njenom rukom) dodate samo kao dopuna. I ne znajući za to, moja majka beše ostvarila svoju mašinu za pletenje: preko nežnog hrpta kažiprsta, tamo gde jednako teče meka nit, urezao se tanak kanal, kao pod oštrom, čeličnom žicom instrumenta. Iz tog tuceta zavitlanih igala, iz tog čudesnog rukopisa, ispredale bi se, poput bajke, duge bele stranice pletiva od angorske vune, i kada biste duhnuli u to pahuljasto paperje da bi se malo razmaklo, nazreli biste čudesne šare, poput onih sa istočnjačkih ćilimova. Tajna majčine veštine bila je prosta – ona se nikad nije ponavljala. Kada bi gospođa Fanika naručila isti onakav džemper kakav je gospođice Marije, moja je majka, ne mogavši da dokazuje svoje razloge sitnoj sujeti seoskih lepotica, prihvatila narudžbinu bez primedbe, ali je na zadatu temu pravila novu varijaciju, samo naizgled sličnu uzoru, pa je, menjajući rukopis i šaru, stvarala jedan sasvim nov stil, samo naizgled sličan prethodnom, tek toliko da se po njemu prepozna ruka majstora, njegov lični pečat, neponovljiv. Ona je to činila iz sasvim praktičnih razloga – njeni proizvodi, zbog prestiža firme, moraju biti unikati, dakle neponovljivi čak i za nju samu. Njena je radnja cvetala, ali ne zadugo. Seoske žene i ratne udovice, ponesene njenim primerom i iskrenim divljenjem (koje se, naravno, kako to obično biva, uskoro pretvorilo u zavist i ogovaranje), počеше i same da pletu za dugih zimskih večeri, s početka nevešto, a zatim sve spretnije, rukopis im postajao vrlo sličan njenom, savršena imitacija originala, ali imitacija, no dovoljno vešta e da bi neupućeni mogli videti razliku i uočiti svu bedu tih lažnih tvorevina bez tanane

iskrenosti pravog nadahnuća i pravog doživljaja. U početku je moja majka pokušavala da se suprotstavi toj navali oponašanja time što je počela da menja svoj rukopis, da svojoj veštini daje oblik neprivlačne virtuoznosti koja obeshrabruje, ali uzalud. Njeno majstorstvo, stečeno dugim besanim noćima, mukom i radom, pletenjem i nadahnućem, paranjem i rasparivanjem, razvlačilo se po seoskim radionicama, podražavano s bezočnošću. Uvidevši da su šarlatani u stanju da oponašaju virtuoznost majstora, ona je pribegla jednostavnosti, golotinji stila i izraza, ne propuštajući pri tom da u taj „glat“ uplete neku tajanstvenu šaru, mističnu ružu nadahnuća i pečat majstora. Uzaman. Lažne su ruže počele da se pojavljuju u angorskom pletivu na istom onom mestu gde i njene i, mada veštačke, neupućeni nisu znali da ih razlikuju od pravih. (A trebalo je samo zaviriti u naličje majčinog pletiva, tamo gde beše utisnut simetrični negativ njene rukotvorine, pa videti, po čvorićima i vezama, po sitnom korenju pletiva, koliko je truda bilo potrebno da se iz tih rasparanih niti, iz otpadaka i kratkih končića napravi lice pletiva, gde talog i tvoračke zavrzlake ne behu vidljive, nego je sve delovalo čisto i lako, kao pravljen od jedne jedine niti, u jednom jedinom zamahu.) Najzad je moja majka, posle teških iskušenja i nesanica, digla ruke od svega i ponovo izišla na njive da pabirči – beše ostala bez ijedne narudžbine.

4.

Ulazimo u voz sa svojim smešnim prtljagom, vučemo sa sobom čergu svoga lutalaštva, žalosnu prćiju mog detinjstva. Naš istorijski kofer, sad već oguljen i s kopčama koje svaki čas popuštaju sa zardalim praskom, kao stari pištolji-kremenjače,

isplovio je iz potopa sâm i pust, kao mrtvački sanduk. U njemu sad leže samo žalosni ostaci mog oca, kao u urni pepeo: njegove fotografije i dokumenta. Tu su još i njegova krštenica i školska svedočanstva, te neverovatne tore ispisane kaligrafskim rukopisom neke daleke prošlosti, skoro mitske, dragocena svedočanstva mrtvog pesnika, istorijski arhiv njegove boljke: prepisi sudskih parnica, papiri Fabrike četkarskih proizvoda u Subotici (koju je on doveo do bankrotstva), dekreti, rešenja o postavljanju, unapređenja za šefa staničnih postaja, zatim dva njegova pisma – „Veliko i Malo zaveštanje“ – kao i otpusnice iz bolnice u Kovinu...

Kakvom sam tada bio mišlju vođen kad sam tu čudesnu arhivu prokrijumčario u naš kofer, krišom od svoje majke? To beše, bez sumnje, rana svest o tome da će to biti jedina prćija mog detinjstva, jedini materijalni dokaz da sam nekad bio i da je nekad bio moj otac. Jer bez svega toga, bez tih rukopisa i bez tih fotografija, ja bih danas zacelo bio uveren da sve to nije postojalo, da je sve to jedna naknadna, sanjana priča, koju sam izmislio sebi za utehu. Lik mog oca bi se izbrisao iz sećanja, kao i toliki drugi, i kad bih pružio ruku, dohvatio bih prazninu. Mislio bih da sanjam.

Tu porodičnu arhivu, koju sam probrao tada pred odlazak, a po svojim sopstvenim merilima, sad vidim – pouzdanim, prokrijumčario sam u kofer zajedno sa svojim đačkim sveskama i knjigama, odabranim: od svezaka sam poneo samo dve, one sa svojim školskim sastavima, a od knjiga đačku Bibliju, Mali katehizis, vrtlarski priručnik za drugi razred, *Mein zweites deutsches Buch* od gospođe Lujze Haugseth Lamács, *Hodočašće dečjih srdaca*, koje je, na osnovu crkvene pesmarice, sastavio Dr Carolus Gigler, *ensor dioecesanus*. Tu je još bio i jedan od mojih najdražih romana iz petparačke serije, *Kapetan Srebrnog zvona*, i, najzad i pre svega, kao kruna tog

arhiva, *Jugoslovenski zemaljski i internacionalni KONDUKTER*, *autobuski, brodarski, železnički i avionski*, iz 1938. godine, čiji je glavni urednik bio moj otac (i koji će doživeti svoju ponovnu afirmaciju i svoju čudesnu metamorfozu, svoje užasće, u jednoj od mojih knjiga). Taj sam kondukter stavio među svoje stvari, među *moje* knjige, kao dragoceno nasleđe.

5.

Međ retkim dokumentima mog detinjstva nalazi se i jedna knjižica, zelena poput lista, i ne veća od njega – danas već i ona požutela kao list. Pored dve metalne kopče stavljene u prevoje, u prepone listova, na nju je naknadno dodata još jedna kopča koja skrozira tanku sveščicu, od korica do korica. Tu sam kopču stavio ja, svojeručno, probivši prethodno stranice pomoću majčine pletaće igle, jer sam bio iscepio jedan od listova, čime su parne stranice izgubile svoju ravnotežu, i jedna, jedna od prvih, ostala da landara, na moj velik užas. Mislim da je fatalna greška bila napravljena time što sam za razlog izostanka upisao u tu kontrolnu knjižicu, po savetu svoje majke, nešto što mi se nije činilo dovoljno ubedljivim, neku bolest, magareći kašalj, boginje ili slično, a meni se više sviđala gola-golcata ponižavajuća istina (stvar koju sam, barem u književnosti, i do dana današnjeg sačuvao). Posle izvoda iz strogog disciplinskog pravilnika, koji laskavim rečima poziva profesore i roditelje na saradnju i uzajamno poštovanje („Molimo cenj. roditelje da gospodu profesore u poseti prime s blagonaklonošću“), knjižica se završava opomenom da je učenik dužan da knjižicu sačuva u čistom stanju sve do kraja školske godine (otud moj strah zbog iscepane stranice) i da upisane primedbe mora da pokaže još istog dana „onima kojih se to tiče“. Na sledećoj stra-

ni – mesta za potpise. Kod imena majke: udova Eduarda Sama. Kod imena oca – duga, talasasta linija: pusto more. Tu je liniju, kao i krivotvoreni potpis moje majke, upisala Ana, moja sestra. Linija ide dužinom cele crte, zatalasana, zatim se, pri kraju, uspinje i lomi. U toj jednoj jedinoj krivulji, nemirnoj i zupčastoj, tek sa po kojim blagim talasanjem, a pri kraju sasvim neurasteničnoj i izlomljenoj, čitamo liniju života našeg oca, njegov vrludav korak i pad, njegov hropac: pomahnitali kardiogram, rukopis njegova srca!

6.

O čemu još govore njeni paragrafi, prazne rubrike koje je ispisivala nevidljivim mastilom mašta dečaka? One samo postavljaju prosta pitanja o učenikovom vremenu, o njegovom rasporedu, o onom u školi i onom izvan škole: šta uči? ko ga uči? kad ima časove? koje jezike? Tu, u tim upitnicima, u tim pitanjima bez odgovora, posejano je seme nostalgije za znanjem, gorka zavist, seme potajnih snova i detinjih ambicija. U tim shematičnim pitanjima (klavir? violina?) nalazi se slutnja jednog sveta meni nedostupnog, nepoznatog. Iz te knjižice, iz njenih rubrika, sličnih belim staklenim vratima, pomaljaju se učtiva lica domaćih učitelja i guvernant, svetli saloni i spokoj popodnevnih sati kad zazvoni zvonce na vratima, i u učeničku sobu ulazi bleđa guvernanta (od 4 do 6) sa božanskim *bonjour* na usnama, pa se u sobu zajedno sa njom useli slutnja jednog sveta koji je sad još u šiframa, no čije tajne ključeve nosi ona, pod jezikom kao medaljon, a značenje šifri polako se pomalja. Nemalo zatim (hajde da sanjarimo!) opet zvoni zvonce na vratima, zvonkije i lepše, jer pred vratima je gospodin profesor klavira, gle, već prebira po klavijaturi dugim

belim prstima, kaplju etide, prodiru iz dečje sobe sa spuštanim zavesama. A zatim? Zatim dolazi profesor... ne; profesorka! Uz njen tanak struk bolje pristaju otmeni oblici violine, njoj se ne stvara podvoljak kad nasloni svoju tužnu glavu na instrument. (Ne, sad više ne žalim za tim. Zacelo bejaše lepše i korisnije – i tu reč pišem sa zebnjom – gaziti u hladna jesenja popodneva bosim nogama toplu kravlju balegu.) Sa smislom za istinu i verujući u otmenost patnje, upisujem u tu svoju knjižicu, u rubriku razlog izostanka – nedostatak obuče (13. februar 1944), a za peti, četrnaesti i dvadeset četvrti februar – *mećava...*

7.

Ali zašto smo vukli sa sobom te „dunje“, te grozne bale uvi-jene u pakpapier i stegnute kanapima? Zašto smo ih vukli sa sobom, tà moja se majka s lakoćom rastajala i od vrednijih stvari (kao od svoje singerice svojedobno) nego što su bile te ukiseljene perine, vlažne i grumuljičave, sa zadahom buđi, i iz kojih se cedilo sitno paperje i lepilo po kosi i po odeći, kao prljav vlažan sneg. Kroz proređeno sito tankog cica pomaljali su se, pored paperjastih pahuljica, još i oštri, rožnati šiljci tamnog perja peradi, vukući za sobom ufitiljena i slepljena krilca. Nije bilo teško uočiti, po tamnoj boji bez preliiva i sjaja, rđastoriđoj i crnoj, da je i to perje bilo lažno, kao što su i perine bile lažne i neudobne, jer osim neznatne količine nekad čistog paperja tovniha panonskih gusaka, one su bile ispunjene tvrdim nečijanim perjem kokošaka, među kojima pomori behu tako česti. Bez sumnje, moja je majka znala za tu podvalu koja se bila uvukla u naše snove i naše nesanice, ali za nju su te perine značile isto toliko mnogo, što znači sve, koliko za mene

relikvije moga detinjstva: očeva dokumenta i moje knjige. Za nju su te ofucane „dunje“ bile simbol našega detinjstva i njene ljubavi za nas, uspomene onih idiličnih večernjih sati kada bi nam te perine, tada još nove i s navlakama od batista, podavijala pod leđa i pod noge, udarajući po tom golemom kiselom testu svojim raširenim dlanom, dok su nam se ispod njih pomaljale samo kudrave kose i rumeni vrhovi noseva...

Ne verujem da je mojoj majci mogla da izmakne grozna činjenica koje ja tada još nisam bio svestan: da su te perine, ispunjene lažnim guščijim perjem, samo nastavak, možda poslednje poglavlje, one lutalačke, ahasverske istorije koju je započeo moj otac, zapravo još njegovi preci, trgovci guščijim perjem, a koji su dospeli tu negde iz dalekog mraka istorije – teško, nasledno breme koje smo mi još jednako vukli, besmisleno.

Dečak i pas

Pas koji govori

Rođen sam, po pričanju moje majke, iz jedne njene lakomislene avanture, koja joj je donela sedmoro dece i mnogo bede. Dva moja brata i jedna sestra umrli su odmah po rođenju. A ja sam progledao u kući gospođe Albine Kniper, seoske babice, u godinama rata, početkom jeseni. I moja majka i gospođa Albina mnogo su se brinule za mene, hranile me i tetošile. Korpa mi je bila obložena krpama i perjem, kao gnezdo kakve ptice. Majka me poučavala životu: kako se maše repom, kako se pokazuju očnjaci, kako se čisti krmelj iz očiju i kako se teraju dosadne muve. Tu smo uvežbavali među sobom i osnovne zahvate napada i odbrane. Bila je to lepa i bezopasna igra. Nasrtali smo jedni na druge kao seoski džukci, ali smo očnjake prekrivali velurom, a kandže smo držali u šapama, kao kame u futroli.

Ali jednog dana odvojiše me od majke, i zapravo tada počinje moj pasji život. (Ovo „pasji“ nemojte da shvatite pogrešno, ne žalim se na život. Nego kažem prosto: moj život.)

Kada je gospodin Berki (tako se zvao moj budući gazda i gospodar) platio gospođi Kniper, još nije bilo odlučeno koje će od nas da pođe s njim, a ja sam malo razumeo od svega toga što se zbivalo oko nas. Sećam se samo da je majka bila vrlo tužna i da je celo vreme plakala. Tek sam mnogo kasnije shvatio zašto se nije opirala i zašto nije ništa preduzela. To je

sve ona radila, u stvari, za moje dobro. Ko zna kakva bi me sudbina zadesila da me gospodin Berki nije uzeo tada. Od nas četvoro preostalih, samo nas je dvoje ostalo u životu. Ja i moj brat. Njega su prodali u drugo selo nekom lovcu. A moje dve sestre zadesila je tužna sudbina: gospođa Kniper im je vezala kamen oko vrata i bacila ih u nabujalu reku. Gospođa Kniper je i sama bila žalosna, i znam da bi im se smilovala da nisu bile teške ratne godine, makar zbog moje majke. Jer gospođa Kniper je volela životinje, čak i one kenjkave mačke, no šta ćete, *à la guerre comme à la guerre*, kako bi rekao onaj veliki ljubitelj životinja, Lafonten. Od velikog bola, moja je majka sasvim poremetila umom. Danima ništa nije jela, samo je plakala i naricala, jurila po dvorištu i po selu, zavirivala u svaki budžak. Onda joj je jednog dana rekla gospođa Kniper: „Lolo“ (tako se zvala moja majka), „morala sam! Oprosti, Lolo, morala sam!“ Moja je majka ležala ispred nje, naćulivši uši da bi dobro čula sve što joj kaže gospođa Kniper, i gledala ju je tako tužno, očiju punih suza, da se i stara gospođa Kniper rasplakala: „Nemoj, Lolo, nemoj da me gledaš tako. Morala sam. Znaš i sama kako teško izlazimo nakraj.“ – No moja je majka i dalje gledala gospođu Kniper pravo u oči, izbezumljena od bola.

„Nemoj, Lolo, nemoj da me gledaš tako“, reče gospođa Kniper. „Bacila sam ih u reku!“

Onda je moja majka shvatila da su se njene sumnje obistinile, vrisnula je i poletela ka obali. Jurila je, jurila nizvodno, cvileći kao pas, bože mi prosti, kao čovek. Našla je moje sestre u plicaku, nasukane, u ataru drugog sela, zakačene o vrbu, s kamenom oko vrata.

Vratila se moja majka predveče, samo da umre kraj mene.

Ležao sam na verandi gospodina Berkija, mog novog gazde, i razmišljao o sudbini, o svojoj nesrećnoj majci, o svojoj braći i sestrama, o gospođi Kniper, o životu uopšte. Razmišljao sam i cvileo, više od tuge nego od zime.

Tada se pojavi jedan dečak i počeo da me miluje i da me greje u rukama, kao da sam, ne daj bože, vrabac, a ne pas. Onda mi se zagleda u lice i počeo da se smeje.

„Ana, Ana“, reče on. „Dodi da vidiš nešto. Vrapčić!“

„Baš je sladak“, reče Ana i uštinu me za obraz.

„Ovaj me pas na nekog podseća“, reče dečak. „Bogami, jako liči na nekog.“

„Zbilja“, reče Ana, njegova sestra, „na koga li me podseća?“

„I tebe?“ reče dečak.

„To je da čovek umre od smeha“, reče njegova sestra.

„Zbilja, to je da crkneš od smeha“, reče dečak.

Držao me jednako na dlanu, kao vrapca.

„Znam na koga liči“, reče dečakova sestra.

„Reci, Ana, na koga?“ reče dečak. „Molim te, reci mi. Podseti me.“

„Seti se“, reče Ana. „Hajde, seti se sam.“

„Molim te, reci mi“, reče dečak. „Ne mogu da se setim. Samo znam da me ovaj pas... to je, zbilja, da crkneš od smeha.“

„Na staru ženu“, reče Ana.

„Na gospođu Kniper, babicu!“ reče dečak.

„To je da crkneš od smeha“, reče njegova sestra. „Pljunuta gospođa Kniper!“

Tako sam počeo i sam da sumnjam u svoju sličnost sa gospođom Kniper, mada ja, iskreno, ne nalazim da sam bio imalo nalik na nju. Možda nam je samo tuga davala isti izraz lica, jer gospođa Kniper je bila veoma nesrećna zbog onoga što je bila počinila, a ja sam tugovao za svojim. A što se tiče sličnosti, mogu vam reći da sam bio nalik na svoju majku. Iste krupne

tamne oči, modrosive, kao šljiva, iste uši, zašiljene i pri vrhu malo povijene. Možda sam jedino svoj stas nasledio od svog (nepoznatog) oca, jer sam se kasnije razvio u vitku psinu dugih nogu, kakve moja majka, ako se dobro sećam, nije imala. Od majke sam nasledio još i boju dlake, žutoridu, i većinu osobina: preosetljivost, pokornost, trpljenje, vernost, odanost, nervozu, kao i izvesnu lenjost i lakomislenost.

Jedan pas kao što sam ja nema neku uzbudljivu istoriju o kojoj bi se moglo mnogo govoriti. Ja sam imao dosta srećnu mladost (ne govoreći, naravno, o rastanku sa svojom porodicom), iako sam živio u ratno vreme. Možda upravo zato. Objasniću vam na šta mislim. Rat odnosi ljude, uskraćuje im nežnost, rat unosi u ljude strah, čini ih nepoverljivim. U takvim uslovima, jedan pas, veran pas kao što sam ja, mnogo znači. Ako niste dete i niste preosetljivi, njega možete voleti bez očajanja, bez straha da ćete poludeti, da ćete umreti od bola ukoliko vam ga rat uzme, možete ga voleti a da ne činite sebi nikakve ustupke, možete mu se slobodno ispovedati, bez straha da će odati vaše tajne i skrivene želje. U ratna vremena psu je teško samo dok mu ne izrastu očnjaci. (Zato su nastradale moje sestre, pokoj im duši.) A za jednog odraslog, za jednog jakog psa, rat je blagodet. Tada vladaju pomori među stokom, ginu konji, a vojske zatrpavaju mrcine tek toliko da ne vire iznad zemlje. Ionako će ih, vele, razneti psi i Cigani.

Koga još može da interesuje moja biografija, kad nisam bio ni čuveni lovac (nego sasvim prosečan), ni proslavljeni trkač, kada ne samo što nemam plemićko poreklo s pedigreom nego sam čak, po svemu sudeći, vanbračno dete, kopile dakle, a nisam se proslavio ni na bojnopolju, nisu mi podigli za života spomenik i nisam nikad dobio neko odlikovanje od Crvenog krstaili od bilo koga. Ja sam, dakle, običan pas i moja je sudbina prosečna. Ono što me u neku ruku čini izuzetnim, to je moja spo-

sobnost da govorim. A do milosti govora uzdigla me ljubav jednog dečaka, mogao bih reći nesrećna ljubav.

Jednog se jutra pojavi gospodin Berki, moj novi gazda, i reče:

„Andi, kako ti se dopada ovaj pas?“

„Kao bog!“ reče dečak. (Voleo je da preteruje.) „A kako će se zvati?“

„Dingo“, reče gospodin Berki moje ime.

„Dingo?“ reče dečak. „To mi se ime ne sviđa. Voleo bih da mi gospodin Berki objasni šta to znači.“

„Australijski divlji pas“, reče gospodin Berki.

„To mi se ime jako sviđa“, reče tada dečak.

Iako mi je zvanično gazda bio gospodin Berki, ja sam ipak, dušom i telom, pripadao dečaku. Od svih ljudi na svetu s njim sam se najbolje slagao i najbolje sporazumevao. Mislim da su tome doprinele, osim njegovih godina, i neke naše zajedničke osobine. Verujem da ne grešim dušu ako kažem da smo on i ja bili po mnogo čemu slični: po lenjosti, po razuzdanosti, po odanosti, po želji za avanturom. Mislim da ne grešim ako kažem i to da je taj dečak imao u sebi nečeg psećeg: što se tiče njegovog njuha i njegove preosetljivosti na mirise, siguran sam da ne grešim. Usamljenost i tuga spojiše naše živote. Njegova tuga za ocem i moja tuga za roditeljima stvoriše među nama neku vrstu prijateljstva zasnovanog na srodnosti. Kako sam počeo naglo da rastem i da stičem ugled među seoskim džukćima, kao mudar i učen pas svog malog mudrog gospodara, dečak je postajao sve manje usamljen, sve ponosniji na mene i sve odvažniji. Jer ja sam ga oslobodio ne samo njegovog urođenog straha od pasa (od te je iste boljke bolovao i njegov otac), nego je i uopšte postao hrabriji, jer je znao da u

meni ima sigurnog i odanog zaštitnika. Zauzvrat, on me naučio raznim korisnim veštinama koje izazivaju poštovanje. Umeo sam da doteram zalutale krave, da otkopavam krtičnjake (to iz pustog zadovoljstva, kako bismo prekratili vreme), da jurim zečeve, da otkrivam lisičje jazbine i gnezda barskih ptica, da lovim divlje patke, žabe, leptire, zmije. Čak sam naučio od dečaka da razgovaram sa njim u časovima usamljenosti! Sećam se, jednom, kada nam se bila izgubila krava Naranđza, zamalo nismo pobjegli u svet. Dečak mi je usput poverio teške i odgovorne zadatke. Jedna je njegova poruka bila tolika da sam ličio sebi pre na goluba-pismonošu nego na psa. Čim bismo bili jako nesrećni, odmah smo kovali plan da bežimo u svet. A nismo, eto, dospeli nikad dalje od trećeg atara. Dečak je znao katkad da mi priča priče ili da mi ih čita. Mislim da ne preterujem ako kažem da sam već bio naučio napamet onaj roman *Čovek, konj, pas*, što ga je dečak toliko puta pričao čobanima, izmišljajući često i doterujući ga.

Ne, moj život nije roman. On je sav od malih priča, od mnogih malih dogodovština, veselih i tužnih, no u tim je pričama uvek prisutan dečak, kao što sam i ja prisutan u njegovim pričama.

Primećujem u poslednje vreme da je dečak tužan. Postao je i prema meni nekako hladniji, obazriviji. Vidim, krije nešto od mene. Ali sam uskoro shvatio o čemu je reč i, eto, ponovo me skolila ona moja stara pseća tuga. Dečak se opet sprema da ode u svet. Ovoga puta izistinski! U to nema sumnje. Shvatam i to zašto me izbegava: hteo bi da olakša sebi taj rastanak. A i ja sam se od te iznenadne tuge razboleo. Kunjam pred dečakovim pragom kako mi ne bi pobjegao bez oproštaja. Kunjam i razmišljam o svom životu.

Osećam, ovaj rastanak neću preživeti.
A-uuu! A-uuu!

Pismo

Dragi gospodine Berki, ovo vam pismo pišem iz daleka i hoću da vas pozdravim i pitam za zdravlje. Polako se privikavam na nove drugove u školi, ali mi se svi rugaju zbog mog izgovora. Još uvek sanjam noću da sam tamo kod vas, pa me mama budila baš sinoć, jer sam plakao u snu. Mama kaže da je to nostalgija i da će sve to brzo proći.

Dragi gospodine Berki, molim vas najljubaznije da mi se ne smejete zbog ovoga što ću vam sada reći: ja sam sinoć plakao najviše zbog mog psa Dinga. Ana mi se još uvek podsmeva i kaže da sam ja zaljubljen u tog psa, a možda je to i istina, no ja verujem da ćete me vi razumeti i da mi se nećete rugati.

Ispričaću vam sada kako mi je bilo teško kada smo krenuli na put, kako me potresao taj rastanak. Sećate se da sam ja, pred sam polazak kola, bio nestao i da sam došao u poslednjem trenutku, pa su me svi grdili. Kazaću vam sada gde sam onda bio. Odveo sam Dinga na obalu Kerke, da se pozdravim s njim. Zatim sam ga vezao kaišem za vrbu, a on se nije opirao, samo je cvileo. Hteo je da krene za mnom i molio me da ga pustim, no ja sam mu rekao da ostane, da je život takav, i da znam da nikada neću naći boljeg prijatelja od njega, ni među psima, ni među ljudima. Onda sam čuo kako me zovu, pa sam otrčao da se pozdravim sa svima vama. Sećate li se, svi smo plakali, i moja majka, i Ana, i vaša mama, i vi. Znali smo da se nećemo nikada više videti. Onda su kola krenula, a ja sam još uvek plakao, srce mi se kidalo od plača. Sećao sam se svih onih godina koje smo tamo proveli, mog pokojnog tate, koji se nije nikad vratio, vas i vaše mame, gospođe Rigo, učiteljice, Bele Hermana, Lacike Tot, Julije Sabo i ostalih. Usput nisam smeo da se osvrnem, kako ne bih još jače zaridao kada budem ugledao poslednji put selo, zvonik, Grofovsku šumu i

sve ostalo. No ipak nisam mogao doleteti. I zamislite, gospodine Berki, koga sam ugledao? Za nama je trčao Dingo i cvildio iz sveg glasa, a mi smo svi opet zaridali. Onda sam zamolio čika Martina da ga otera bičem i da potera konje brže, jer nisam mogao da podnesem više to cviljenje. Dingo je, možete zamisliti, bio na kraju snaga, jer je trčao za nama sve do Čestrega! Bio je sav zapenjen, isplažena jezika. Ja sam počeo da vičem, da urlam tako da je čika Martin morao dobro da ga išiba dok ga nije primorao da se zaustavi, zapravo da se skljočka od iscrpljenosti nasred drumu. Čak i kada je voz krenuo, ja sam jednako gledao kroz prozor i plakao. Sve mi se činilo da čujem njegovo cviljenje i da još uvek juri za nama.

Eto, dragi gospodine Berki, to sam hteo da vam ispričam i da vas zamolim da mi napišete jedno pismo o svemu. Pišite mi i o tome kako je Dingo. Još bih vas samo zamolio, ako mi se nećete смејати, da mu pročitate ovo moje pismo i da mu kažete da ja nisam kriv, da ga nisam mogao povesti sa sobom i da ga neću nikada zaboraviti. Kažite mu i to da ću jednog dana, kada postanem pesnik, napisati o njemu pesmu ili basnu. U toj će basni pas da govori. I zvaće se, naravno, Dingo. Molim vas, dakle, gospodine Berki, da mi učinite to, on će sve da razume, samo, dok mu govorite, gledajte ga pravo u oči i ponavljajte mu moje ime. Recite mu: „Andi, Andi; Andi te pozdravio.“ Govorite mu polako, kao sasvim malom detetu. Videćete da će vas razumeti. Počeće da cvili kada mu budete pomenuli moje ime. To će značiti da je sve razumeo.

Na kraju vas još molim da ga pazite i da mu kupite dobru večeru za ovaj novac koji vam šaljem. On najviše voli konjetinu (sa dosta kostiju), a to možete sigurno da kupite u Bakši, kod gospodina Feješa, mesara. Takođe vas molim, dragi gospodine Berki, da u vašem pismu mojoj mami ne pominjete ovaj novac (to je od moje ušteđevine), jer bi mi se Ana sigurno

rugala. Zato je nabolje da pišete meni lično, onako kako sam vas zamolio. Za sada neka bude dosta.

Vas i vašu mamu, kao i gospođu Rigo i sve moje drugove, a posebno Belu Hermana, Laciku Tot i Juliju Sabo i sve ostale najsrdačnije pozdravlja i svih se rado seća.

Vaš jadni
Andreas Sam, učenik

Odgovor

Dragi moj Andi, radujem se što si dobro i što si dobar đak, kao što vidim iz pisma tvoje mame. A iz tvog pisma vidim da još uvek lepo sastavljaš i da ti je rukopis sve bolji. Verujem da ćeš jednog dana da postaneš pesnik, a sudeći po tvom pokojnom ocu, vama Samovima fantazija ne fali. Što se tiče tvoje molbe, dragi moj pesniče, mogu ti reći samo da bih ti je vrlo rado ispunio da se nije dogodilo ono što znam da će ti biti vrlo žao da čuješ.

Dingo se onoga dana kada ste vi otputovali vratio umoran i isprebijan, i dugo je cvileo i zavijao. Ceo dan nije hteo ništa da okusi, mada smo mu izneli čak i džigericu, samo je pio mnogo vode, halapljivo.

Sutradan smo ga našli crknutog pred vratima.

Dragi moj A. S., nemoj da se suviše žalostiš zbog toga, ima u životu i težih stvari – videćeš kada porasteš. Mogu ti samo reći da ga je i meni bilo jako žao, to je bio zaista divan pas, a mama je čak i zaplakala. Naravno, ti ćeš to da prežališ i da sasvim zaboraviš jednog dana. Za ovaj novac koji ti šaljem (ovo ti je kamata) kupi sebi naliv-pero i pokušaj da napišeš o tom događaju neki sastav, u stihu ili u prozi, pa mi to pošalji. Ako bude dobar, pokazaću ga i gospođi Rigo, tvojoj učiteljici,

a ona će se, sigurno, mnogo obradovati. Ako joj se bude svi-
deo, možda će ga i objaviti u *Dobrom pastiru*.

Tvoji te drugovi svi pozdravljaju.

Budi dobar i nemoj se mnogo žalostiti.

Tvoj čika Berki